

ИЛИЯ КОНЕВ

ПЕТКО СЛАВЕЙКОВ И СРЪБСКАТА ЛИТЕРАТУРА

Творческото развитие на Петко Славейков предоставя на литературния историк изключително богат материал за обществено-политическите и културни условия, при които се създава и развива така бурно нашата художествена литература от периода на възраждането. През 40-те години на миналия век, когато у бъдещия автор на „Не пей ми се“ и „Жестокостта ми се сломи“ се поражда силната амбиция „да се яви отчасти полезен“ на народа си, възрожденската ни поезия още няма свои национални художествени традиции. Петко Славейков чете с увлечение Паисиевата история, опитите на първите наши стихотворци и всяка новобългарска книга, вдъхновява се от патриотизма на авторите им, които разгарят и у него страст за книжовна дейност. Постоянната му връзка с народа, усърдното събиране на народни песни, пословици и приказки, собственият му живот на работник и учител поражда у поета много идеи, откриват му разнообразни теми и сюжети за художествено творчество. Славейков търси в родната литература образци, от които да се научи; съветва се със свои познати и приятели; чете с интерес достъпните му гръцки, сръбски и руски книги. Извлечените знания от родната патриотична литература пластово се допълват с онова полезно художествено четиво, което му предлагат други национални литератури, най-вече руската. „Любезни Еднородци! — обръща се той към своите сънародници в едно обявление от 1847 г. — Явна е ползата от прочитането на книгите, знайна же е и скудостта в книгите на българският език. Това катадневно ми е скорбило, то ми и побудило да ся хвана у перото да приведа Писмовникът Курганов, единадесетопътя печатаната книга в Росия, без граматиката, и разделих я, както си е разделена, на две части, понеже е книга много голяма. И издавам обявление сега само за първата част, която ще да има освен различните правоучителни, полезни и разговорни повести... някои и правила за стихотворството (к. м.) още ще да е накичена с някои преведени и мои стихове“¹. Петко Славейков не е успял да издаде превода си на Кургановия „Писмовник“. Но и от цитираното Обявление е ясно, че същият Славейков, който упорито се труди, за да овладее поетическото майсторство, в 1847 г. е имал под ръка и „някои правила за стихотворството“. От този момент руската художествена литература заема все по-важно място в неговото творческо развитие. Оттук и големият интерес в литературната наука към благотворното въздействие на руската художествена литература върху Славейков².

¹ П. П. Славейков, Писма от П. Р. Славейков, СбНУ т. XX, 1904, стр. 11—12.

² Вж. Иван Д. Шишманов, Наченки от руско влияние в българската книжнина, сп. Български преглед, V, 1899, кн. IX—X, стр. 113—177, Боян Пенев, История на новата българска литература, т. IV, ч. I, стр. 428—255; П. Р. Славейковата превода и подражателна поезия, Периодическо списание на Българското книжовно дружество в София, XVII, годишн. XVIII, св. 3—4, 1906; П. Динев, Петко Р. Славейков, Творчески път, София, 1956; С. Русакиев, П. Р. Славейков и руската литература, София, БАН, 1956; В. Велчев, Въздействието на руската класическа литература за формиране и развитие на българската литература през XIX век, София, БАН, 1958.

Значително по-слабо са проучени връзките на Славейков с гръцката и особено със сръбската литература. Наистина в почти всяко по-голямо изследване върху живота и творчеството на поета се отбелязва и въздействието на сръбската литература, но в повечето случаи казаното за това въздействие е твърде общо и противоречиво. Единствено Боян Пенев, който във връзка с изследванията си и за други наши възрожденски писатели е трябвало да се запознае с отделни моменти от историята на сръбската литература, е стигнал до по-конкретни и верни изводи относно влиянието и връзку автора на „Смесна китка“, „Песнопойка“ и „Басеник“. Но едно по-задълбочено проучване на съответните факти в светлината на българо-сръбските литературни връзки през миналия век разширява нашите знания за всичко, което Славейков е могъл да вземе от сръбската литература, коригира някои от изводите на Боян Пенев, запознава ни с отношението на сръбската културна общественост тогава към българския поет.

За разлика от Георги Раковски, Любен Каравелов и книжовници като Сава Доброплодни, Кръстю Пишурка, Найден Хаджи Йованович и други, Петко Славейков не е живял в Сърбия, нито пък е имал възможност да бъде в непосредствен и продължителен контакт със сръбски книжовници, да сътрудничи със свои произведения в сръбския периодичен печат. Независимо от това обаче той се е интересувал живо от развитието на сръбската литература, проявявал е професионален интерес към сръбската журналистика и отделни сръбски книги, които успявал да си набави, за да ги има под ръка при съставянето на своите смешни и нова мода календари. Особено важно е обстоятелството, че Славейков се среща със сръбската литература още в самото начало на своето творческо развитие, когато не е имал напълно ясна представа нито за разнообразните форми на литературната дейност, нито за творческите импулси, които ще може да почерпи от нашата и чуждите литератури.

За да бъде улеснен в максималното използване на необходимите му сръбски книги, Славейков се заел с изучаването на сръбски език. Днес в архива му се пази само една малка част от саморъчно изготвян преди десетилетия речник, озаглавена „Бележки върху сръбский язык“, но и по нея бихме могли да се досетим за усърдието, с което нашият поет е заучавал непознатите му сръбски думи, българското значение на някои от които е отбелязал точно: поим — понятие, улог — роля, узрок — причина, догађај — случай, събитие и пр. Не е възможно да се установи кога Славейков е пристъпил към по-системно изучаване на сръбския език, но с положителност може да се каже, че като редактор на хумористичния вестник „Гайда“ той е имал известни знания по граматиката и речниковия фонд на сръбския език. В остра полемична бележка срещу редактора на в. „Съветник“ Славейков защитава своето разбиране за по-особеното значение на думите *преглеждам* и *приглеждам* и по необходимост си служи с примери от сръбския език, за да покаже по-убедително несъстоятелността на оборваното от него мнение. „Указанието му (на редактора на в. „Съветник“, б. м.) на сръбското преглед — обяснява той — не може да ни послужи за пример, защото обикновено сърбите изменяват *и-то* на *е: много*, *нове*, *цркве*, *школе*, *чини* *ле* и др. Г. р [редактор] можеше да се основе на сръбското *преглед*, ако имаха сърбите и *приглед*, както имат *пресбегле* и *прибегле*, както имат и русите *пересматривать* и *присматривать*, но очевидно, че сърбите употребяват думата *преглед* в смисъла на нашата *приглед*, а не в смисъла, какъвто ище да отдаде г. р [редактор] на думата *преглед*.¹ Независимо от не съвсем точното обяснение, което и Славейков дава на споменатите думи, налице е един опит от негова страна за научен подход — обосноваване на знанията му по сръбски език — при разрешаването на повдигнатия спор. Цитираното изказване на Славейков не е изключение, то е характерно за неговите интереси към славянските езици изобщо, чието изучаване, според собственото му разбиране,

¹ Приложение към брой 13 на в. „Гайда“, 1864, стр. 3—4.

помага на писателите да се запознаят с художествените ценности на други народи. „Всякой писател от кое да е славянско племе, ако иска да бъде добър писател трябва непременно да знае, ако не всичките славянски наречия, а то без друго руското, полското, чешкото, сръбското и българското, което е основа на черковнославянски език“¹ — казва той през 1869 година.

Както вече бе отбелязано, Петко Славейков се среща със сръбската литература още в самото начало на своето развитие като поет и книжовник. В 1842 г. например, преписвайки Паисиевата история, която дала „друго направление на [неговите] желання и деятелност“, той е научил от нея и някои ценни данни за историческото минало на сръбския народ. В еленския препис на същата история, сторен през 1784 г. от „моногогрешний Дойко граматик“, Славейков е прочел сръбските стихотворения „Песна о царя Оруна и царя греческаго Никифора, составлена неким сербским песнописцем...“ и „Песна о царя Самоила и краля сербскаго Владимира и кралице Косаре, дщци царя Самоила“, взети от разпространяваната у нас тогава книга на далматинския писател Андрея Качич-Миошич „Razgovor ugodni naroda slovinskoga“² Първото от тях Славейков включил и в своя препис на Паисиевата история. По същото време нашият книжовник прочита „Житие светаго Алексея, человек божий“ от сръбския възрожденец Константин Огнянович, под влияние на което написва едно от първите си стихотворения със заглавие „Житие на светаго Теодора“³. Би могло да се предположи, че той е познавал Стефанотографиата на Христофор Жефарович, в края на която било поместено стихотворението на Павел Ненадович „Благочестенному господину Христофору Жефаровичу“, а също и някои от произведенията на Йован Раич.

Известен на много български учители и книжовници, с които поддържал близки връзки, Петко Славейков е могъл да използва и притежаваните от тях сръбски книги, да чуе в приятелския разговор впечатление от Сърбия и културния живот на сръбския народ. „На 1843 г., през есента, — пише той в статията си за Неофит Бозвели — като отидохме с Х. Драганова в Свищов, и ние се запяхме при тях в училището, тогаз през зимата, чак на пролетта ние се зазнахме с дякона, ученика на отца Неофита, и ние съгледвахме в всичките сръбски издания по него време (к. м.) що бяха излезли. В тях беше и новий превод на Телемаха на сръбски, аз него аресах и се примолех да ми го даде да го прочета. При всичкото му кълнене, що казваше, че има, за да не дава книгите, аз докачих нея книга и как е останала у мене, не зная“⁴. Кое най-много в сръбския превод на Телемаха е привлекло вниманието на младия Славейков, та поискал непременно да го има под ръка, не може да се каже с положителност. Във всеки случай той ще е прочел с интерес ценния за него увод от превода „Народу сербской посветена“ и предговора към произведението „Предуведомление о Телемаку“, от които е почерпил много важни данни, непознати му преди това⁵. Пак в Свищов, в богатата библиотека на Емануил Васкидович, Славейков вижда и други гръцки и сръбски книги, сред които и сръбския превод на Илиада, която прочита с истин-

¹ Цитирам по студията на К. Попов „Лексика и фразеология на П. Р. Славейков“ в Годишник на Софийския университет, Филологически факултет, том 2, 1958 стр. 150. В тази студия се изнасят и други примери за несъмнените интереси на Славейков към сръбския език.

² Боян Пенев, П. Р. Славейковата преводна и подражателна поезия, Пер. сп. XVII, годишн. XVIII, св. 3—4, 1906, стр. 206.

³ Сравни Б. Пенев, цит. студия, стр. 206—207.

⁴ П. Р. Славейков, Отец Неофит Хилендарец или Бозвели, СбНУ, кн. XII, 1895, стр. 397. В писмото си до Н. Палаузов от 21 март 1853 г. (вж. същия сборник т. XX, стр. 45) Славейков отбелязва, че притежава сръбския превод на Телемаха, преведена на български през 1845 г. от П. Г. Пиперов и през 1873 г. от Никола Михайловски, приятел на Славейков.

⁵ С подробни сведения за притежавания от Славейков сръбски превод на „Приключения Телемака, сына Улисева“ от Фенелон, издаден през 1814 г., ми услужил Илия Николч, асистент в САН в Белград, за което му изказвам благодарност.

ско увлечение и наслада. Като се спира на този момент от живота на поета, Симеон Русакиев пише: „Пребивавайки в Свищов, П. Р. Славейков чрез библиотеката на прочутия учител Е. Васкидович се запознава със светската култура. Това му помага да се отърси от религиозната мъгла, а по-дълбокото усвояване на идеите на Паисий и Венелин го вдъхновява за активна патриотична дейност“¹. През същото десетилетие Петко Славейков преглежда библиотеката на даскал Ботю Петков² и Йоаким Груев, гдето също намира сръбски книги и вестници, притежава сръбския превод на библията, а по-късно и отделно издания разказ на Милан Рашич (учител в Шумен—Коларовград) „Хубава Драгана като хусарски полковник“, от който се ползува при превеждането на „Хубавинка Янка“.

Ценно помагало в книжовната му дейност са още сръбските календари „Вечний... календар...“, написан Захарием Орфелином“, Буда Пеща, 1817 г.; „Забавник за годину 1820“, съставлен Димитрие Давидовићем, Виена 1820; „Новий забавний календар у коем се сва шта налази...“ Израдио В. Лазић, Будим, 1830, „Ружица за лето 1834“; „Србский венац от народни србски исторически и нравоучителни прича, песама, басна, пословица и загонетки исплетен“, сочинен Тодором Планићем, I част, у Београду, 1850, и други. През шестдесетте години, когато сам се занимава с редактиране на вестници и списания, той получава и преглежда много сръбски вестници, притежава „История разних славенских народов, най-паче болгар, хорватов и сербов“, от Йован Раич, разни граматики и учебници³, някои от които посочва за образец на българските книжовници и учители.

От всичко най-важно обаче за развитието на Славейков се оказва запознаването му с книжовното дело на Доситей Обрадович и Вук Караджич — и двамата видни представители на сръбското възрождане, известни между другото и със своите интереси към възрождането на българския народ. Те оказват несъмнено благотворно въздействие не само върху нашия самоук книжовник от Трявна, но и върху много български възрожденци⁴ и някои слависти. Нужно е да проследим по-подробно отношението на Славейков към тяхното книжовно дело, за да почувствуваме и характера на изпитаното от него влияние.

Като учител в Трявна, а и преди това, Петко Славейков е следял развитието на новата българска книжнина, зачитал се е в почти всяка новоизлязла българска книга, която е попадала в ръцете му. Не е изключено още тогава той да се е запознал с „Две приказки за славните жени и за Аза Челоовекомразеца. Писал от сръбский Доситей Обрадович, а побългарила Станка Николица, разградка“ (Белград, 1853 г.) и „Ужица Доситея Обрадовича“, преведена през 1858 г.⁵ от Теодор Т. Хрулев „в з а и м н о у ч и т е л с в и щ о в с к и й (к. м.)“, използвани като учебно помагало от Илия Блъсков и други български учители. От предисловията към тези книжки нашият учител е почерпил някои данни за живота и дейността на Обрадович⁶. Той е зарадван от похвалното намерение на Станка Николица и Теодор Хрулев да допринесат чрез своите преводи за образованието на българската жена, за развитието на нашата книжнина. „Читателю! Приемий тая книжица, която ти приносем, и прочитай я често с внимание, ако

¹ Симеон Русакиев, П. Р. Славейков и руската литература, София, БАН, 1956, стр. 24.

² Вж. писмото на Славейков до Н. Палаузов от 15 дек. 1852 г. в цит. сб., т. XX, стр. 38.

³ В писмото си до Цвятко Недев от 26 март 1856 г. Славейков му съобщава, че са получени за училището в Габрово 10—12 сръбски книги, които ще препрати след като ги прочете. Пенчо Славейков, Писма от П. Р. Славейков, СбНУ т. XX, 1904, стр. 58.

⁴ Подробности вж. у Боян Пенев, „Доситей Обрадович у нас“, 1912 г.

⁵ Този превод претърпява три издания: 1858, 1864, 1868.

⁶ В преводната книжка „Разговор от Доситея Обрадович“, издадена във Виена през 1861 г., се казва: „Господин Обрадович беше много учен сръбский писател, който съчини 12 различни книги, и народът го има на голяма почит...“

искаш да се ползуваш от нея¹ — пише Т. Хрулев, а Станка Николица, след като изгъва правото и на българската жена да бъде образована, подчертава; „Прочее, щам, какво трябва да правим? — Да уловим перото и сяка според силата си да гледа да изработи нещо за своите дружки. Ето, аз, според силата си, изработих таз книжка и ви я преръчвам. Видите в нея с какви духове жени имало на света, каквито мигар сети нема? Има, но... и пр.“²

За първи път пред Славейков се откриват реални възможности да се запознае по-основно с отделни произведения на Обрадович скоро след Кримската война, през 1862 г., когато е учител в Трявна и „пред него се явяват двамата първоапостоли на протестантизма в България, американците доктори на богословието Илия Ригс и Алберт Лонг. „Те го привикват — пише Пенчо Славейков — като добър познавач на българския език за техен помощник при превода на светото писание. И той приема на драго сърце тяхната покана. С това той си отваря вратата на бъдещето... През това бъдеще на Славейкова се усмихва надеждата да се установи в Цариград...“³ И наистина през 1864 г. Славейков е в Цариград, където една година по-рано излиза от печат малка брошура под заглавие „Извод от советите на здравия разум“, издадена от американското библейско общество. В свое писмо от 14. VI. 1923 г. Атанас Илиев установява, че брошурата е преведена от Петко Славейков.⁴

Съпоставяйки този превод с оригинала — „Совети здраваго разума Доситея Обрадовичем“, Боян Пенев, без да знаел тогава, че Славейков е преводач, направил опит за подробна характеристика на по-важните му особености и различия от оригинала. „Преведена е — пише той — само оная глава от Совети здраваго разума, която съдържа писмото на Доситея до отца Серафима... Преводът е доста волен, на места преиначен и то тъкмо в духа на протестантското учение“⁵. По-нататък авторът отбелязва конкретни примери на отклонение от оригинала, дори и на побългарявания. Следва да се подчертае, че нито подборът на тази част от книгата на Обрадович, нито пък допуснатите от преводача промени са случайни. Тъкмо в своето писмо до отец Серафим сръбският възрожденец е дал простор на прогресивните си разбирания по съществени въпроси на неговото време, засягащи положението на жената, ролята на науката и разума, на религията и свещениците, които Обрадович призовава да бъдат народни служители, а не грабителни и лицемерни проповедници на божие слово. Изказаните в това писмо прогресивни мисли са засягали пряко и нашата действителност тогава, давали са повод за разговори например по черковния въпрос, общественото поведение на свещениците, за вредата от предразсъдъците, образованието на жените и пр. Оттук и съзнателно допуснатите промени и побългарявания, някои от които по обясними причини (брошурата се издава от американското библейско общество!) са в „духа на протестантското учение“. Но в отделни случаи промените придобиват характер на побългаряване и свързват превода повече с българската действителност, отколкото с идейните задачи на протестантските мисионери в Цариград. Ето един пример:

¹ „Ужица Доситея Обрадовича...“, трето издание, Русчук, 1868, стр. 3—4.

² „Две приказки за славните жени...“, посоч. изд., вж. Обявление.

³ Петко Р. Славейков, Избрани произведения кн. №, София, 1901 стр. XVIII. Защото вж. и у Б. Пенев, История на новата българска литература, т. IV, ч. I, стр. 456.

⁴ Ст. Станимиров, Добавки и оправки към „Опис на старите печатни български книги 1802—1877“, Годишник на Народната библиотека в Пловдив, 1926, стр. 121.

⁵ Боян Пенев, Доситея Обрадович у нас, 1912, стр. 102; за първи път студиата е отпечатана на сръбски език в „Српски книжевни гласник“, кн. XXVI, бр. 6, 1911, стр. 438—451, по случай 100-годишнината от смъртта на Обрадович.

Пыташ ме ко сам я и ко ми е дао власт учителски тон узимати? Између толиког множества Србаља хотео бог, да се и я родим...“

Пыташ мя, кой съм аз, и кой ми е дал власт да земам на себе си учителски тон? Между пет-шест милиона българи (к. м.) бог щял да ся родя и аз...“

Едно по-прецизно съпоставяне на превода с оригинала няма да потвърди констатацията на Боян Пенев, че преводът е „доста волен“. Макар и да не намираме в него отделни пасажки (например текста на стр. 59—в превода стр. 22, непосредствено след гръцката мъдрост „Познай времето. Времето е во всичко най-вече“, края на писмото и пр.) общо взето преводачът се е придържал към оригинала и е успял да поднесе на българския читател част от съчинението на Обрадович, а не свое произведение, каквато била практиката на много преводачи тогава¹, нито пък творба на американското библиейско общество в Цариград. В това е и заслугата на Петко Славейков, който е трябвало да преодолее отчасти неизбежните при подобни случаи внущения от страна на издателите на книгата и да прояви известна самостоятелност като преводач и почитател на Обрадович, за да предаде на български прогресивните му за онова време мисли, навлезли чувствително в периодичния печат и в книжовната дейност на някои наши възрожденци. С превеждането на споменатото писмо от „Совети здраваго разума“ Славейков се приобщава към усилията на Станка Николици и Теодор Хрулев да допринесат чрез творчеството на Доситей Обрадович за развитието на българската книжнина, за духовното пробуждане на българската жена.

Вгледаме ли се по-внимателно в разнообразния публицистичен и художествен материал във в. „Гайда“, а също и в издадените от Славейков месецеслови и календари, дето жената и духовенството са често обект на талантливото му перо, ще открием мисли и разсъждения, които намираме и в съчинението на Доситей Обрадович, изказани в друго време и за друго общество. В случая не става дума за пряко заимствуване на чужди идеи, а за оня несъмнен подтик към разрешаването на подобни въпроси, който Славейков, трябва да се предполага, е почувствувал в по-голяма степен след прочитането на „Совети здраваго разума“ и други Обрадовичеви съчинения. В пряка връзка с всичко това би могло да се разглежда и издадената през 1869 г. от Славейков интересна в много отношения брошура „По въпросът за жените“. И още една особеност следва да бъде отбелязана тук: „Извод от советите на здравий разум“ и „Ужица Доситея Обрадовича“, преведена от Теодор Т. Хрулев, въпреки допуснатите в тях отклонения от оригинала, представляват едни от най-сполучливо преработените у нас през Възраждането Обрадовичеви съчинения.

В началото на шестдесетте години Славейков успял да си набави пълното издание на Обрадовичевите съчинения, които проучил с несъмнен интерес. Една малка статия за сръбския възрожденец, поместена в „Гайда“, ни дава днес възможност да разберем онова, което нашият поет е ценял най-много у автора на „Совети здраваго разума“ и популярната през Възраждането негова автобиография под заглавие „Живот и приключения Доситея Обрадовича“. Неразривната връзка между Обрадовичовото дело и духовното развитие на сръбския народ, реалния му принос като основоположник на сръбското възраждане, постигнат с цената на много лични пожертвования и преодоляване на още повече несгоди от различно естество — ето какво буди чувства на възторг у Славейков, който през 1865 г. има твърде верен критерий за историческото значение на даден писател или книжовник, за да схване истинското величие на Обрадович като творец.

След като отбелязва, че „истинният път за народен писател ся угажда само с талант или поне с близко, на себе си изпитано съзнание на народ-

¹ Такъв характер имат например побългарените Обрадовичеви съчинения „Цу-и или философ“, „Повест смешна за едни обуца“, „Разговор от Доситея Обрадович“, „Ижица и аз-буквица“, преведена от Н. Грънчаров през 1867 г. и др.

ната потребност (к. м.), Петко Славейков пише: „Голямата заслуга на Обрадовича състои в това, че той сам разбрал и на работа показал как и какво трябва да ся пише за сръбский народ. Като що бе сам излязъл от народът, той сякога останал близу до народната точка на зрението, знаел народните нужди и недостатъци, и като разбираше от де трябва да ся начене развитието на народните понятия, наченал да говори с този език, който бил право и непосредствено достъпен на народът“. Проучил внимателно книжовното наследство на Обрадович, Славейков могъл да се ориентира правилно в съществуващата през втората половина на осемнадесетия век обществена и литературна действителност в Сърбия и с оглед на нея да даде по-вярна оценка на приноса, който Обрадович има. „Той бил първият и непосредственият начинател на сръбското възрождение — продължава редакторът на в. „Гайда“. Началото било мъчно, но без да ся гледа на противоречията, на Обрадович работата имала пълна сполука; всяка книга, написана по народен език, когото всякой разбирал, била новост и радост за народа, и който имал някоя книга от Обрадовичевите, той я пазел като драгоценност“¹.

Петко Славейков не съпоставя делото на сръбския възрожденец с онова, което са направили за своите народи други видни книжовници, макар да споменава огромното значение на Ломоносов като пръв ярък представител на новата руска литература. Той дори и не говори подробно за съчиненията му — цитира из „Совети здраваго разума“, загатва за неговите писма и автобиография, които съдържали и „много други любопитни и поучителни истории“. Независимо от това обаче, изказаните от Славейков мисли дават вярна оценка на голямото Обрадовичево дело и представляват един от най-хубавите отзиви за него не само в нашия, но и в сръбския възрожденски печат. Това се дължи както на Славейковата информираност за състоянието на сръбската литература от края на XVIII в., така и на обстоятелството, че сам той е един от първите пионери на нашето духовно възраждане, та е могъл да почувствува чрез своята книжовна дейност трудностите, които Обрадович е преодолявал, и заслугите които имал за развитието на сръбската култура. Цитираната статия издава още и похвалното му намерение да помогне чрез подобна характеристика за Обрадович и на българските книжовници, които също трябвало да пишат на народен език, да бъдат с творчеството си винаги верни на народните интереси и идеали. Защото „често ся случва — предупреждава той —, че те (писателите изобщо, б. м.), полъгвани на след книжнината на другите народи и най-паче на след езикът, на който са получили образованието си, като не вземат под внимание потребностите на народа, за който ще пишат и степента на разбирането му (к. м.), бъркат както в избирането на предметите за книжовний си труд, тъй и в езикът, по който захващат да пишат. . .“² Но подобна грешка не е допуснал Обрадович и книжовното му дело може да послужи само за пример — ето естествения извод, до който е стигнал Славейков, прочитайки неговите произведения.

В някои изследвания за Славейков се споменава за известно сръбско влияние в първите му сборки „Смесна китка“, „Басненик“ и „Песнопойка“, издадени през 1852 г. Боян Пенев например пише: „Тия сборки съдържат оригинални и подражателни творения. . . В Смесна китка редом с творенията от черковно-религиозен дух, религиозните поуки, стоят творения с чисто светски дух — подражания и преводи от сръбски, руски и гръцки език. Материалът за басните е чрепен предимно от сръбската (к. м.) и гръцка книжнина“³. През втората половина на осемнадесети век и първите десетилетия на миналия в Сърбия са много популярни басните

¹ В. „Гайда“, III, бр. 18, 15. IX. 1866, стр. 273—274.

² В. „Гайда“, III, бр. 18, 15. IX. 1866, стр. 273—274.

³ Боян Пенев, П. Р. Славейковата преводна и подражателна поезия, „Периодическо списание на Българското книжовно дружество“, XVII, год. XVIII, 1906, св. 3—4, стр. 230.

на Езоп в превод на Доситей Обрадович и други по-малко известни сръбски книжовници. В различни домашни календари и алманаси, които притежават и наши книжовници, срещаме постоянно басни от Езоп и други баснописци, разни мъдрословия, анекдоти, стихотворения, пословици и пр. Приблизително еднаквият характер на наши и сръбски календари, песнопойки и сборници може лесно да подведе изследвача в установяване на мнимо влияние и да не види проявената от възрожденските книжовници самостоятелност в подбора и подредбата на материала. Оригинаалното издание на Обрадовичевите преводи на Езоповите басни (Лайпциг, 1788) е било също познато в България. Няма достатъчно основание обаче да се твърди, че при съставянето на „Смесна китка“ особено на „Басненик“, Петко Славейков се е възползвал „предимно от сръбската... книжнина“ и още по-малко от споменатите преводи на Обрадович, въпреки че някои от басните в „Басненик“ се съдържат в книгата на Обрадович и имат сравнително еднаква интерпретация. У Обрадович всяка басня е придружена от доста подробен коментар, самото издание е луксозно, вътрешното подреждане на материала е плод на един предварително и добре обмислен план. Вероятно Славейков е притежавал друго сръбско издание на Езопови басни, преводите на Неофит Рилски¹ или пък е превеждал направо от оригинала, което е най-правдоподобно, защото в по-голямата си част поместените в сбирката му басни са предадени сбито, а съответната педагогическа поука — в едно или най-много в три изречения². С Обрадовичевите преводи на Езоповите басни той се запознава по-късно, когато „Смесна китка“, „Песнопойка“ и „Басненик“ представляват изминат етап в собственото му развитие.

Не стои извън интересите и познанията на Петко Славейков за сръбската литература и делото на Вук Караджич. В един от бележниците си, запазен в архива, нашият поет отбелязва: „Пръв, който заговорил за новобългарският език, как може и трябва да се пише, е сръбският писател Вук Караджич. . . “³ Може би това е само начало от статия, в която Славейков е възнамерявал да говори по-обстойно за Караджич и неговите отдавна признати заслуги към българското възрождане. За съжаление, годините не са запазили никакви други данни или податки, въз основа на които бихме могли да проследим по-подробно духовното му общуване и с този виден представител на сръбската култура. Ала няма никакво съмнение, че към делото на Обрадович, Караджич, Милутинович и други сръбски книжовници, а отчасти и към хърватската литература, Славейков проявява интерес до края на живота си. Така например през 1873 г. той помества в сп. „Читалище“ (стр. 187—191) в превод на български статията „Два поета в сравнение. Станко Враз и Верешмерти“, която съдържа интересни наблюдения върху песните на хърватския поет Станко Враз, един от най-пламенните привърженици на илиризма. Една година по-късно, пак в сп. „Читалище“, той отпечатва своя превод на брошурата „Славянската взаимност“, през следващата година отпечатва в брой първи на сп. „Ден“ статия под заглавие „Нещо за сръбската черкова“, съставя по сръбски оригинал статията „Съгласие и несъгласие“, част от която се пази в архива му, а чрез вестниците, които редактира (особено „Гайда“ и „Македония“), твърде често информира нашия читател за състоянието на сръбската журналистика и култура, като цитира из сръбски вестници и списания. Несъмнено, Славейков не би могъл да върши

¹ В писмото си до Цветко Недев от 10 февруари 1852 г. той моли: „Ако има край да ми проведите преписаният от Д. Неофитовите предания славенский и българский Езоп, щете ме задължи премного...“ (СбНУ, т. XX, стр. 28).

² До средата на века Славейков е в по-тесен контакт с гръцката литература, което се установява и от признанието му, че до 1848 г. превел „54 песни от сръбски, 130 от турски и 212 от гръцки“.

³ Къща-музей Петко и Пенчо Славейкови, архив на П. Славейков, кутия 42. 4/XII. Пръв и почти единствен отзыв у нас за Караджич до Освобождението се явява в бр. 62 на в. „Цариградски вестник“ от 24. XI. 1851, стр. 2, по повод съобщението във в. „Далматинский зритель“ за предстоящото издаване на неговия сръбски речник.

всичко това, ако не е следял развитието на сръбската литература, по-специално на сръбския периодичен печат.

След всичко казано до тук, трябва да подчертаем, че контактът на Славейков със сръбската литература не е случаен, нито пък временен. Той се явява някак си независимо от него (в първите десетилетия на миналия век в нашите училища имало много руски, гръцки и сръбски книги), но се поддържа и обогатява от положителното му отношение към ония скромни труженици в сръбската литература, които със своите адманаси, календари и разни „поучителни книжки за деца, жени и възрастни“ напомняли книжовната дейност на родните му събратя по перо. Духовното общуване на Славейков с Доситей Обрадович и отчасти с Вук Караджич вдъхновява собственото му развитие на писател и книжовник, дава му сили в борбата срещу всички, които в родното книжовно поле сеели и вредни семена. Следва да се поясни, че Славейков е умел да се ориентира правилно в новата сръбска литература и да взема от нея само онова, от което могат да се поучат той и други български книжовници. Да приветствува положителното и да отхвърли шовинистично-тенденциозното е повеля на писателското му призвание. Неговата любов към народа, неговата дълбока загриженост за бъдещето на българската литература и култура е оня точен компас, който го ориентира и в сръбската действителност. Той пише възторжена статия за делото на Доситей Обрадович, но пак от страниците на в. „Гайда“ отхвърля енергично решението на сръбското министерство на вътрешните работи тогава да се издава в Белград вестник на български език под заглавие „Исток“, редактиран от Александър Андрич — защото се съмнява в искреността на преследваната от него цел. Узнал за това решение от брой 32 на в. „Световид“, той категорично предупреждава: „Казвам го и с присъствието го казвам, че органи на религиозни пропаганди са убийствени за нас, както и органи на чужди политики, и в единът и в другият случай, ако ся оставим да ни съблазнят (к. м.) ще намерим не друго, а смъртта си...“¹

Сравнително по-слабо, но не и „твърде незначително“, както пише Боян Пенев², е въздействието на сръбската литература върху поета Славейков. Ако в общото литературно развитие на Славейков, в оформянето на неговите възгледи за езика и народностния характер на литературата, в предразположението му към всички жанрове на литературното творчество то е ярко изразено, в развитието му специално като поет заема второстепенно място. Има известна истина в твърдението на Боян Пенев, че през първия период на своето творчество Славейков „се намира под влиянието на домашната черковно-славянска книжнина и после — под влиянието на сръбската и гръцката, — и то при едно твърде повърхностно и едностранчиво (к. м.) запознаване с тях. . . , че гръцкото и сръбското влияние подготвят руското“³. Но следва да различаваме всякога положителните знания, които нашият поет има за сръбската литература и култура изобщо, от не съвсем пълните, често случайни впечатления от сръбската поезия, особено след Кримската война. Наистина той получава сръбски календари и списания, в които прочита различни стихотворения, но в по-голямата си част

¹ В. „Гайда“, II, 1865, бр. 22 стр. 176.

² Боян Пенев, цит. студия, стр. 229: „Твърде незначително за Славейковото поетическо развитие е било сръбското влияние. Това е съвсем обяснимо, като се има предвид трудното набавяне на книги (к. м.), запознаването на нашите тогавашни книжовници с второстепенни и третостепенни сръбски книжовници. . .“ Така през ранния период на творчеството си той се учи от черковно-славянски, сръбски и гръцки литературни образци, които не го тласкат към съществени идейни и художествени завоевания“ (цит. книга, стр. 31).

³ Боян Пенев, цит. студия, стр. 226. Опитът на Б. Пенев да разграничи отделните периоди в творческото развитие на Славейков главно въз основа на влиянието, което търпи от чуждите литератури, е основателно критикуван от С. Русакиев в пос. книга стр. 22. Интересува ни тук само казаното от Б. Пенев за характера на сръбското влияние.

те не са характерни за поезията на сръбския народ. За положително може да се приеме, че нашият поет е прочел хумористичното стихотворение на Доситей Обрадович „Плач за два петака“, поместено като приложение към „Писма Доситея Обрадовича. . .“, У Београду, 1833, стр. 193, и патриотичното стихотворение на Арсений Теодорович „Востани, Сербие! Востани, царице!“ приложено към първата част от „Живот и приключения Димитрия Обрадовича; нареченога у калуђерству Доситея“, Белград, 1833. Първото от тях („Плач за два петака“) навярно е направило впечатление на Славейков, който разбира силата на парите в буржоазното общество и отдавна живее с мисълта за празната кесия, за последните два петака, които има в джоба си. Но то едва ли има по-пряка връзка с популярната му „Песен на паричката им“. Стигнали случайно до Славейков, сръбските стихотворения не му подсказват нови теми и образи, с каквито го пленява поезията на Пушкин, Лермонтов, Некрасов, Язиков. За него остават непознати Негош, Бранко Радиевич, Джура Якшич и други видни сръбски поети, а онова, което е имал случай да прочете, явно не го е удовлетворявало. Сръбската сантиментална поезия не се отличава с произведения, които е могъл да използва като образци. Дори и преди Кримската война, след издаването на „Смесна китка“, когато притежавал поменатия „сръбски Телемах“ и един сръбски календар¹, съчиненията на Карамзин и христоматията на Галахов, той се оплаква, че няма под ръка полезна книга, от която да се поучи. „Вярвате ли, брате, моето учение се състои в една суха граматичка? — пише той на Н. Палаузов. Пак аз не мога да стоя празен, въобразете си колко се огорчавам и как обливам перото си със съзли, кога пища нещо, че огаждам недостатките на знанията си, чи нямам и книги, от които да се ползувам, что годе да се поведе или подражание да направя“ (к. м.)² Несъмнено, Славейков не би писал така, ако е разполагал с произведенията на по-значителни руски или сръбски поети, по които „да се поведе или подражание да направи“. Известно изключение представлява постичното творчество на Йован Йованович-Змай, с което, както ще видим, той се запознава в навечерието на Освобождението или непосредствено след това.

Вече споменахме, че още през 1842 г., преписвайки Паисиевата история, начеваният поет и книжовник е прочел в еленския ѝ препис две сръбски стихотворения, едно от които („Песна о царя Оруна и царя греческаго Никифора. . .“) включил в своя превод. Като се спира на този факт, Боян Пенев пояснява, че е могъл да прегледа само Шишковиия препис на Паисиевата история и няма впечатление дали споменатото стихотворение е влязло в Славейковия препис седни или други промени. Веднага трябва да кажем, че промените в Славейковия препис на стихотворението са главно от правописно и езиково естество: хвалио се вместо фалио се, все вместо све, кесар вместо цесар, От Круна краля болгарскаго вместо От Оруна краля болгарскаго, Нему песн, мене чаша винце вместо Нему песна, мене чаша вина, което е по-близко до сръбския език. В отделни случаи обаче допуснатите от Славейков промени засягат и текста на стихотворението, формата на някои стихове. Например последната строфа:

В еленския препис:

И господом своим напиаше;
све оу здравле круне цесарева:
Кой ма чуе на част нека му е,
нему песню, мене чаша вина.

В Славейковия препис:

И господом своим напиаше,
все оу здравле цесарева:
Кой ме чуе нека муе на чест,
нему песн, мене чаша винце.
(к. м.)

Но една друга особеност в преписа на Славейков привлича вниманието ни и заслужава да бъде отбелязана. Единствено тук срещу всеки отделен стих Славейков е

¹ На 10. II. 1852 г. той уведомява приятеля си Цвятко Недев, че ще задържи изпратения му сръбски календар още няколко дни. (СбНУ, т. XX, стр. 28).

² Пак там, стр. 45.

поставил почти непонятни за нас означения и числото 2, а в началото — пореден номер след всеки втори стих, от 1 до 27. Ще приведа за пример първата строфа:

1. Хвалию се кесар Никифору	„	„	„	„	„	„	2
у биелу граду Цариграду	„	„	„	„	„	„	2
2. Сокупику силну войску мою	„	„	„	„	„	„	2
От востоку лепо до занада	„	„	„	„	„	„	2
3. Поробику равну Болгарию	„	„	„	„	„	„	2
погубику краля болгарскаго	„	„	„	„	„	„	2
4. Майка му кем конем погазита	„	„	„	„	„	„	2
жена му кем за роба отвести	„	„	„	„	„	„	2

Може само да се предположи, че това са своеобразни означения за особености на стиха, доловени от Славейков по интуитивен път. Във всеки случай, в цитирания препис на стихотворението (номерацията и посочените вече промени и означения) проличава, макар и съвсем слабо, отношението на бъдещия поет към едно литературно произведение, което не е характерно за авторите на Еленския и Шишковия преписи на Паисиевата история. С друго не бихме могли да обясним съзнателно допуснатото от Славейков разместване на отделни думи, с което цели да постигне известна гладкост, логическа яснота на стиха Кой ме чуе, нека му е на чест вместо Кой ма чуе, на част нека му е.

По всичко личи, че „Песна о царя Оруна...“ е задържала вниманието на Славейков, защото няколко години по-късно тя му дава мотив за написването на стихотворението „Първа здравица“. „Настоящата песен — казва той — е едно от първите ми съчинения и преводи от сръбски на 1848 г.¹ още. Изпосле аз я бях преправил, но кат изгоря последний текст, намерих настоящий превод у одного у старите си приятели и го обнародвам така, както си е, без да го поправам, за спомен на първите ми книжовни трудове“². В далечна или по-близка връзка с прочетените от Славейков през този период сръбски стихотворения и книги се намират и други негови патриотично-романтични творби („Търновският втори пожар“, в което срещахме сръбската дума к и ш а — дъжд, „Крумиада“, „Самуилка“, „Робка“), но „Първа здравица“ ни предоставя най-богат материал за начина, по който Славейков се е ползвал от достъпните му сръбски стихотворни произведения. Съпоставяйки това стихотворение с „Песна о царя Оруна...“, идваме до убеждението, че то не е обикновен превод на патриотично-романтичната песен за цар Крум, както предполага Боян Пенев.³ Това се вижда дори от първата строфа, която прилича на цитираната вече първа строфа от „Песна о царя Оруна...“ само по основната идея на стихотворението:

Похвалил се гръцкият цар Никифор
в Бяла-града, ширин Цариграда,
похвали се, люто се заклани:
„Туй, що думам, то ще и да стане,
аз ще ида в равна България,
да я сравня със земята равно,
да поробя и старо и младо,
да погубя самин крал Каран,
майка му ща с коня си да стълча,
а жена му робиня ще взема...“⁴

Не по-малко съществени са и отклоненията от оригинала в следващите строфи на стихотворението, което говори за едно самостоятелно отношение, проявено от Сла-

¹ Допускам да е писано преди 1848 г. заедно с ония 54 стихотворения, които Славейков е превел от сръбски език.

² Вж. бел. за стихотворението в изданието на Цв. Македонска, стр. 361.

³ Боян Пенев, цит. студия.

⁴ П. Р. Славейков, Избрани произведения. Подбор, редакция и бележки на Цветана Македонска, т. I, 1954, стр. 49; вж. и бележката за същото стихотворение.

виеков към предложения му исторически мотив. Той не е запазил нито тромавата форма на стиха, нито пък се е придържал така строго към оригинала, внасяйки свободно нови моменти, почерпени от достъпната му историческа литература. Авторът на „Първа здравица“ цели да постигне по-силно патриотично въздействие върху читателя, да възвее по-непринудено един героичен момент от историческото минало на българския народ. Славейков, който в 1842 г. се осмелява да нанесе повече или по-малко съществени промени в текста на „Песна о царя Оруна...“, сега превръща тромавото произведение на Качич-Миошич в стихотворение, което се налага на читателя с несъмнено по-голямата си художественост, с по-ярко изявената в него романтично-патриотична тенденция. Характерна в това отношение е предпоследната и особено последната строфа:

В „Песна о царя Оруна...“:

Када кралоу к селу двори доде
зове мецпри и земли латински,
цесареву главу оковаше
сву оу сребру и оу сухо злато,
и оу нойзи чаша отвориша.
Када кралоу обода чинише,
руйно винце из нея пиеше
и господом своим напиаше...

В „Първа здравица“:

Кога Каран дома се завърна,
повикал е латини златари,
наръчал им, та му оковали
царска глава, цар Никифорова,
с чисто сребро и със сухо злато.
Мера чаша от нея направи
и кога се с гости веселеше,
здравица си из нея пиеше;
„На здраве ви, юнаци и гости;
Никифору спасла му се кости!

През първия период от своето оформяне като поет Славейков е имал под ръка и други сръбски стихотворения, които е превеждал или побългарявал. В писмо до приятеля си Цвятко Недев той сам отбелязва, че до 1847 г. е превел 54 песни от сръбски, 130 от турски и 212 от гръцки, които през следващата година изгубил при Никопол във водите на р. Дунав, без да успее да ги издаде в отделна книжка. „Тия сите — пише той на Недев на 23. 1. 1847 г. — ся тригодишен мой труд, начало имат, когато мя владиката дигна от Търнов. Доволно селца обиколих, доде собра гореречените 2263 песни (заедно с тези народни песни Славейков посочва и преведените от сръбски стихове, б. м.) и мним да помогнат нещо на изследователите, затова му пишем да издаде в Любословието си едно обявление, да ся намери някой любородец да пожертвува някой и друга парица да излягат на свят“¹. За съжаление днес не можем да установим нито характера на преведените сръбски стихове, нито пък имената на техните автори, за да говорим по-определено за вкуса на младия Славейков, за неговата практика на преводач и побългарител в случая. Можем само да предполагаме, че една част от тези стихотворения не са се различавали значително от гръцката сантиментално-любовна лирика, към която Славейков проявява особено предпочитание до средата на века, а друга е привличала вниманието му с патриотично-революционната си призивност за борба с врага, с романтичното възпяване на героични моменти от историческото минало на сръбския народ. Вероятно и при превеждането на тези стихотворения Славейков е изменял оригинала с оглед на родната действителност, на собствените му литературни разбирания. Някои от тях се свързват с неговото подражателно и оригинално творчество, помагат му да си изработи свой поетичен стил и език. Така в ранния период от творческото развитие на Петко Славейков използването на достъпните му сръбски стихотворения не означава само влияние на сръбската поезия, но и опит за създаване на оригинално поетично творчество.

Запознаването на Славейков с поезията на Пушкин, Лермонтов, Некрасов открива пред него нов свят, дарява го с нови възможности за творческо пресъздаване на тежката социална действителност и героичната борба на българския народ. Сега вече поетът няма основание да се оплаква, че не притежава книги, по които „да се поведе или

¹ Пенчо Славейков, Писма от П. Р. Славейков, СбНУ, т. XX, стр. 7. Желанието си да види своите преводи от сръбски отпечатани Славейков отразява и в писмото си до Недев от 15. II. 1847 г. (пак там, стр. 11).

подражание да направи". Той успешно е извървял пътя на творчески дирения, а в нашия периодичен печат се появяват и лиричните стихотворения на Чинтулов, които говорят за нов момент в поетическото ни развитие. На този етап сръбската поезия оказва все по-незначително художествено въздействие не само върху Славейков, но и върху други наши стихотворци, които преди са подражавали на редица стихотворения в сръбски календари, книги и алманаси. Ако това влияние се чувствава в „Смесна китка“ и „Песнопойка“ („Вечерал сум господску вечеру. . .“¹ и други оригинални стихотворения), то отсъствува напълно в зрялото му поетично творчество.

През седемдесетте години и особено след Освобождението в България прониква поетичното творчество на сръбския пост-романтик Йован Йованович-Змай. Революционните събития през този период у нас и в Сърбия, започналата Руско-турска освободителна война, която подхранва надеждите на българи и сърби за пълното прогонване на турския поробител от техните страни, обуславя появата и на ония поетични и белетристични творби, които възпяват революционния патос на двата братски народа. Йован Йованович-Змай например, заедно със сръбския публицист Пера Тодорович редактира единственото в южнославянските страни списание „Ратна илюстрована кроника“ („Военна илюстрована хроника“), в което са намерили място голям брой репортажи за освободителните боеве при Плевен, Търново, Шипка и други бойни полета, стихотворения, карикатури и разни хумористично-сатирични материали. Списанието „Ратна илюстрована кроника“ става веднага известно в България и заедно с други военни (руски) списания оказва положително въздействие на възрожденския книжовник Рашко Блъсков при списването на издаваното от него списание „Славянско братство“. Липсват обаче положителни факти за някакво по-трайно отношение към Змаевата поезия, ако не считаме тук несъмнената възможност на Каравелов, Раковски и други български емигранти в Сърбия да я познават по-отблизо². Едва след Освобождението се появяват и първите български преводи на неговите стихотворения, плод на преводаческото дело на Иван Вазов, Петко Славейков, Пенчо Славейков. Впоследствие Змаеви стихотворения превеждат и други наши поети и книжовници. За него се появяват по-малки или по-големи по обем критически статии, в някои от които се говори за известно влияние на поезията му върху български поети.

Не си поставяме за цел да проследим подробно проникването на Змаевото творчество у нас и изказаните за него твърде противоречиви оценки. Интересува ни специално отношението на Петко Славейков към сръбския поет, който непосредствено след Освобождението чете с интерес стихотворенията му в оригинал и в преводи на Вазов и сина си Пенчо Славейков. В една тетрадка на стария Славейков с преписи на стихове от любимите му руски поети Пушкин, Лермонтов, Язиков намираме и преписи на близо двадесет сръбски стихотворения, някои от които е опитал да преведе. Навярно това е само една малка част от всички преписи и преводи на сръбски стихове, които Славейков е извършил след 1847 г., когато изгубил във водите на Дунав първите си преводи от сръбската литература. Сред запазените преписи личат стихотворенията на Змай „Кад сам био. . .“, „Ода празној кеси“ и „Поле“³, „Нека гръми, нека тутне сва Европа, цео свет. . .“, което Славейков опитал да преведе, „Бојна труба труби сад“, няколко

¹ Петко Славейков, Песнопойка. Различни песни, сатири и гатанки на български език за увеселение на младите, Букурещ, 1852, стр. 34—37.

² Подробности вж. в статията ми „Йован Йованович-Змай и българите“ в сп. „Език и литература“, 1961, кн. 2.

³ В съответната тетрадка от архива на Славейков (кутия 4, т. 2, стр. 66) това стихотворение е преписано от Иван Славейков. Подготвяйки изданието на съчиненията на своя баща, Пенчо Славейков написал в лявото поле на листа: Змай Йованович. Не ми се удаде да намеря оригинала на стихотворението в изданието на Змаевите съчинения, за да го съпоставя с преписа на Славейков.

любовно-патриотични стихотворения („Сбогом, драга, любезна. . .“, „Сад сбогом, премила, драга любезна. . .“) и други.

Петко Славейков е превел три стихотворения на Змай: „Гусларева смърт“, „Кад сам био. . .“ и „Ода празној кеси“. Преводът на „Гусларева смърт“ не е поместен в нито едно от изданията на Славейковите съчинения, за него узнаваме единствено от статията на Христо Герчев в сп. „Славянски глас“, IX, 1911, кн. 5, стр. 162—170., „Змай Йован-Йованович“. В архива на поета не е запазен ръкописът на този превод. Не е публикуван и преводът на Змаевото стихотворение „Кад сам био. . .“ То е включено в цикъла „Ћулићи увеоци“ („Увяхнали рози“) и със своя мињорен тон издава онази дълбока скръб, която завладява изцяло поета Змай след ранната смърт на жена му. Стихотворението е допаднало много на Славейков и той го превежда без особено затруднение, направо — без да го препише в тетрадката си. Вложените в тази тиха песен чувства на Змай са познати на българския поет, който неведнъж в живота си е бил покрусяван от скръб по близки — негова опора и крепка надежда. Запазената редакция на превода е първа, а зачертаните в нея несполучливо употребени от Славейков думи и изрази са единични. Само на отделни места, където в момента на превеждането е почувствувал известно затруднение, Славейков — в стремежа си да запази формата на оригинала и настроението в цялото стихотворение — преписва буквално съответните сръбски думи, които впоследствие ще е превел на поетичен български език. Например последната строфа:

У Змай:

Па ће можда смртни стегом
раздробити сву теготу —
ви'иш како су леџи нади,
што ме држе у животу!

В превода на Славейков

Па ще можда (к. м.) с смъртни байрак
да раздоби свя тегота —
виж какви са леџи нади (к. м.),
що ме държат у живота!

С малки изключения този **начален** превод на Славейков запазва създадената от Змай атмосфера на откровена интимна изповед и характерния за цикъла „Увяхнали рози“ мињорен тон, който долавяме още в първите стихове и на „Кад сам био“:

У Змай:

Кад сам био на твој гробу,
замириша ми босилка,
а мени се причу гласак:
„Шта ми ради моја Смилка?“

В превода на Славейков:

Когато бях на твой гроб,
замириша ми босилка,
У мени глас ся прочу:
Що ли прави моя Смилка

„Ода на празната кесия“, написана „по Й. Йованович-Змай“, може да се счита за оригинално стихотворение на Петко Славейков. От хумористично-сатиричната творба на Змай „Ода празној кеси“ нашият поет взема само идеята, интересния мотив, за да го разработи самостоятелно, по свой маниер. Като превежда само отделни стихове, които всъщност доразвива в нови строфи, Петко Славейков засилва сатирично-изобличителната струя в одата, приближава я до познатите ни „Песен на паричката“, „Опък станал този свят“ и други подобни критико-реалистични стихотворения. Твърде оригиналното хрумване у Змай да загатне за едни или други черти на сръбската социална действителност тогава чрез възпяването на празната кесия допаднало силно на възрожденския поет, който независимо от Змай е имал неведнъж случая да се срещне сам с противоречията в новото буржоазно общество. Оттук и тази лекота, тази непринуденост, с която той подхваща и доразвива предложения му от Змай мотив:

Моя познанйнице, празна кесийке,
стара ти дружке, вета комшийке,
да те възпея имам аз воля —
ние се знаем с тебе отколя.

Толкоз години ти срещу мене
зеела ми си с чудно търпение;
сега ще малко аз да поэя,
да те възпея, както умея.

За сръбския поет празната кесия е „чудна тема“ за възпяване, а за Славейков тя е „злочеста тема“:

На нея гледат като на хлема—
и няма никой да я пожали:
никой не рачи да я похвали.

За разлика от пълната кесия, която и по думите на Змай „като магнит привлича всички умни фалити и ги в поети възпроизвежда“, празната кесия за Славейков не е само „беда голяма, грозно нещо, студено нещо“, но и в много случаи доказателство за неподкупна съвест, за проявена обществена доблест и смелост в борбата с „чорбаджии-изменници и патрикани-хитри“. Напълно убеден в това, Славейков дава по-друг идеен завършек на своята ода. Краят на Змаевата ода издава характерната за автора и хумористичност и шеговитост, а от творбата на Славейков проличава готовността му да бъде беден, но честен, желанието му да бъде и утре негова „дружка, вета комшийка“ празната кесия, но да остане все така бодър на обществения си пост.

У Змай:

Кесице празна, то ти је ода,
Ко хоће нека још што год дода,
Не толико оди колико теби
(Знам да се на то срдила не би)
Ако се штогод неспретно каз'ло,
Не прими за зло!

У Славейков:

„Радуй се, радуй“, празна кесийке,
ненапълнена назлѣм хаджийке!
Моя си крепост, моя си сила,
моя си слава (к. м.), ти моя мила.
На теб пея аз тази ода
и ще те славя от рода в рода

Но не само социалните песни на Змай са допадали на Славейков. Не малко революционно-призивни стихотворения на сръбския поет издават настроения и мисли, които възбудват Петко Славейков по време на Кримската война и през бурните години след Априлското въстание. Особено показателни са Змаевите песни „Растанак“ „Раздяла“, „Духни вјетре“, „Бојна песма“ и Славейковите революционно-романтични стихотворения „Сбогом, прощай“, „Към вятъра“, „Към българите“ и други. Идеино-тематичната прилика, която несъмнено е почувствувал сам Славейков, запознавайки се с поезията на Змай, не означава пряко влияние и заимствуване, а издава повишения възторг у авторите им, породен от героичната борба на двата съседни народа.

След Освобождението, когато чете и превежда Змай, Петко Славейков се запознава и с творчеството на други сръбски поети-романтици, впечатленията му от сръбската поезия стават по-пълни, без това да се отразява конкретно върху собственото му творчество от този период. Най-съществениите придобивки за Славейков от контакта му със сръбската поезия се отнасят главно към началото на неговото развитие като поет, когато под влиянието на посочените вече сръбски романтично-патриотични стихотворения той създава свои подражателни и оригинални песни и съумява да застане на здрави обществено-литературни позиции.